

Wittgensteins Tractatus: eerste inleiding

Logica & de 'Linguistic Turn'
13 september 2017

Martin Stokhof

Tractatus: voorwoord

Dit boek zal wellicht alleen door diegenen begrepen worden die de gedachten die er in worden uitgedrukt – of soortgelijke gedachten – zelf al eens heeft gehad. – Het is dus geen leerboek. – Het bereikt zijn doel als het iemand die het met begrip leest genoeg verschaft.

Het boek behandelt de filosofische problemen en laat zien – zoals mijn overtuiging is – dat de vraagstelling van deze problemen berust op een verkeerd begrip van de logica van onze taal. Men kan de gehele strekking van het boek ongeveer als volgt samenvatten: wat überhaupt gezegd kan worden, kan helder worden gezegd; en waar men niet over kan spreken, daarover moet men zwijgen. Het boek wil dus de grens van het denken bepalen, of liever gezegd – niet die van het denken maar die van de uitdrukking van gedachten: want om de grens van het denken te bepalen, zouden we aan beide zijden van die grens moeten kunnen denken (we zouden dus moeten kunnen denken wat niet gedacht kan worden).

De grens kan dus alleen in de taal worden getrokken en alles wat aan gene zijde van de grens ligt zal eenvoudigweg onzin zijn.

Tractatus: voorwoord (2)

In hoeverre mijn pogingen overeenkomen met die van andere filosofen, laat ik buiten beschouwing. Sterker, wat ik hier heb opgeschreven, maakt geen aanspraak op originaliteit in details, en daarom geef ik ook geen bronnen aan, omdat het mij om het even is of wat ik gedacht heb al eens eerder door een ander gedacht is.

Wel wil ik vermelden dat ik aan de grote werken van Frege en aan de geschriften van mijn vriend Bertrand Russell zeer veel verschuldigd ben als inspiratiebronnen voor mijn ideeën.

Als dit werk van enige waarde is, dan bestaat die in twee dingen. Ten eerste daarin dat er bepaalde gedachten in zijn uitgedrukt en de waarde daarvan zal des te groter zijn naarmate die gedachten beter zijn uitgedrukt. – Ik ben me ervan bewust dat ik op dit punt tekort geschoten ben. En wel daarom omdat mij de kracht ontbreekt die opgave te volbrengen. – Moge er anderen komen en het beter doen.

De waarheid van de hier meegedeelde gedachten daarentegen komt mij onaantastbaar en definitief voor. Met andere woorden, ik ben van mening dat ik de problemen in essentie definitief heb opgelost. En als ik mij niet vergis, dan bestaat de waarde van dit werk ten tweede daarin dat het laat zien hoe weinig er tot stand is gebracht als de problemen zijn opgelost.

Vragen omtrent het voorwoord

- Wat zijn “de problemen van de filosofie”?
- Waarom berusten die problemen op “verkeerd begrip van de logica van onze taal”?
- Waarom kan de grens van het denken alleen bepaald worden via de taal? En hoe moet dat gebeuren?
- Wat is de rol van het werk van Frege en Russell?
- Waarom is er zo “weinig gedaan” als de problemen van de filosofie zijn opgelost?
- Anders gezegd: wat wilde Wittgenstein nu precies zeggen met de Tractatus?

Bijdragen aan antwoorden

- Iets meer over Wittgenstein's biografische achtergrond
- Korte schets van de rol van de logica in de filosofie in het werk van Frege en Russell
- Meer achtergrond bij het doel dat Wittgenstein had met de Tractatus
- De opbouw van de Tractatus in het licht van dat doel
- Resultaten en invloed van de Tractatus

Curriculum Vitae (1)

Naam: Ludwig Wittgenstein

Geboren: Wenen, 26 april, 1889

Overleden: Cambridge, 29 april, 1951

Opleiding:

- 1903: Oberrealschule Linz
- 1906 - 1907: Technische Hochschule Berlin
- 1908 - 1910: Manchester University, Department of Engineering (aëronautica)
- 1911 - 1914: Cambridge, Trinity College (logica bij Bertrand Russell)

Curriculum Vitae (2)

Werkervaring:

1914 - 1918:

- soldaat in het Oostenrijks-Hongaarse leger
- krijgsgevangene in Monte Cassino tot augustus 1919

1919 - 1928:

- lagere school leraar in Trattenbach, Hasbach, Puchberg
- bijdrage aan ontwerp en bouw van het Stoneborough Mansion in de Kundmangasse, Wenen

Curriculum Vitae (3)

Werkervaring (vervolg)

1929 - 1936: fellow Trinity College,
Cambridge

1939 - 1947: hoogleraar filosofie,
Cambridge

1940 - 1944: verpleegkundig assistent
Guy's Hospital, London; laboratorium
assistent in onderzoeksgroep van R.T.
Grant, Newcastle

1947 - 1951: verblijf in V.S., Ierland,
Engeland

Curriculum Vitae (4)

Publicaties:

- Tractatus Logico-Philosophicus (1921)
- Some Remarks on Logical Form (1929)

Hobby's:

Schubert fluiten

Curriculum Vitae (5)

Een gedeelte van Wittgensteins Nachlass:

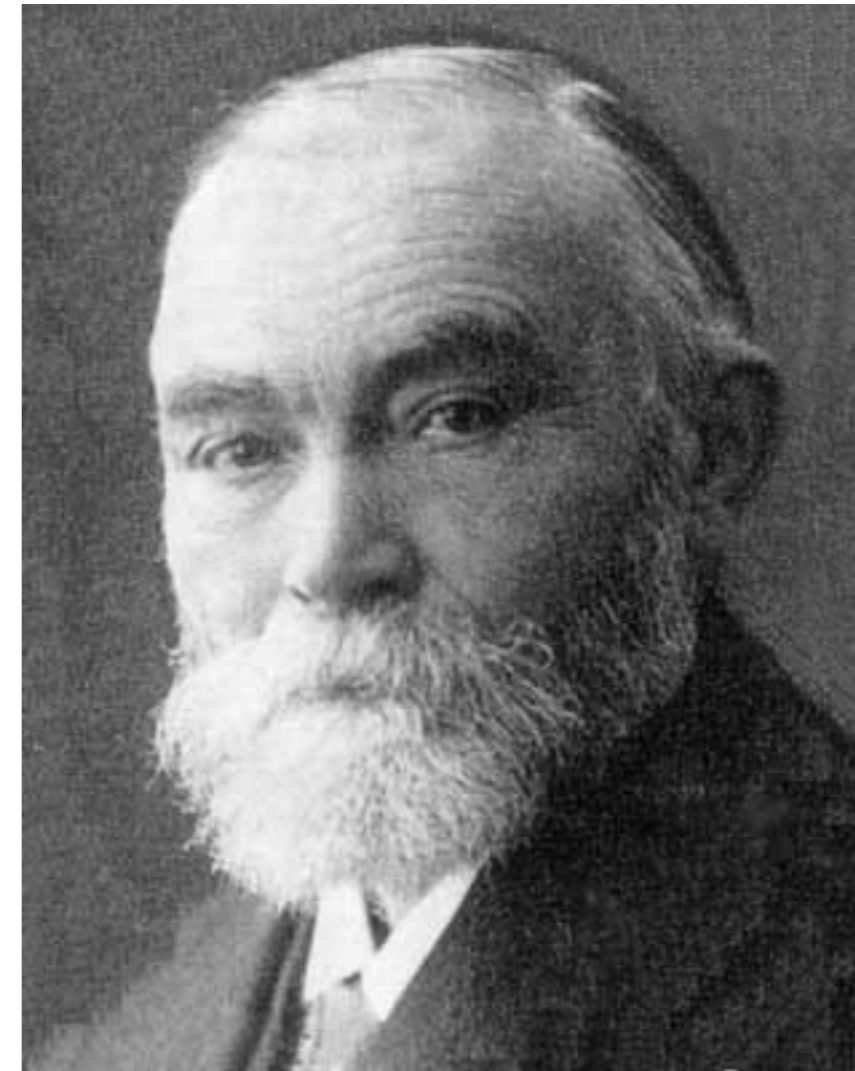
- Notebooks 1914-1916
- Lecture on Ethics (1929)
- Philosophische Bemerkungen (1929-1930)
- Philosophische Grammatik (1931-1933)
- Blue Book (1933-1934)
- Brown Book (1934-1935)
- Remarks on Frazer's Golden Bough (1931, 1936)
- Cause and Effect: Intuitive Awareness (1937)
- Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik, I-V (1937-1944)
- Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief (1938, 1942)
- Philosophische Untersuchungen (1945)
- Zettel (1945-1948)
- Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie, I-II (1947-1948)
- Letzte Schriften über die Philosophie der Psychologie, I-II (1949-1951)
- Vermischte Bemerkungen (1929-1950)
- Bemerkungen über die Farben (1950-1951)
- Über Gewißheit (1950-1951)

Alles was ich nicht mehr in solchen
Fällen nicht in dem Kampf zu sein
mag, das ist in der Natur bin:
Wann ich es bin, + wenn die Natur
se mir das Bewusstsein raubt, dann
wird es + denke ich jetzt nicht mit
sich. Ich kann nicht im Ernst an-
nehmen. Ich bin nicht jetzt. Ich
Frage mich "Ich bin nicht" +
noch wenn ich das ~~ich~~ nicht
ich selbst, wenn ich bin, wie wenn ich in
dem ~~ich~~ ~~ich~~, wenn
ich ~~ich~~ ~~ich~~. Auch wenn
sein Traum wirklich ist, dann
Geräusch des Regens zusammen.
Dauert.

Logica en filosofie: Frege

Gottlob Frege (1848 – 1925):

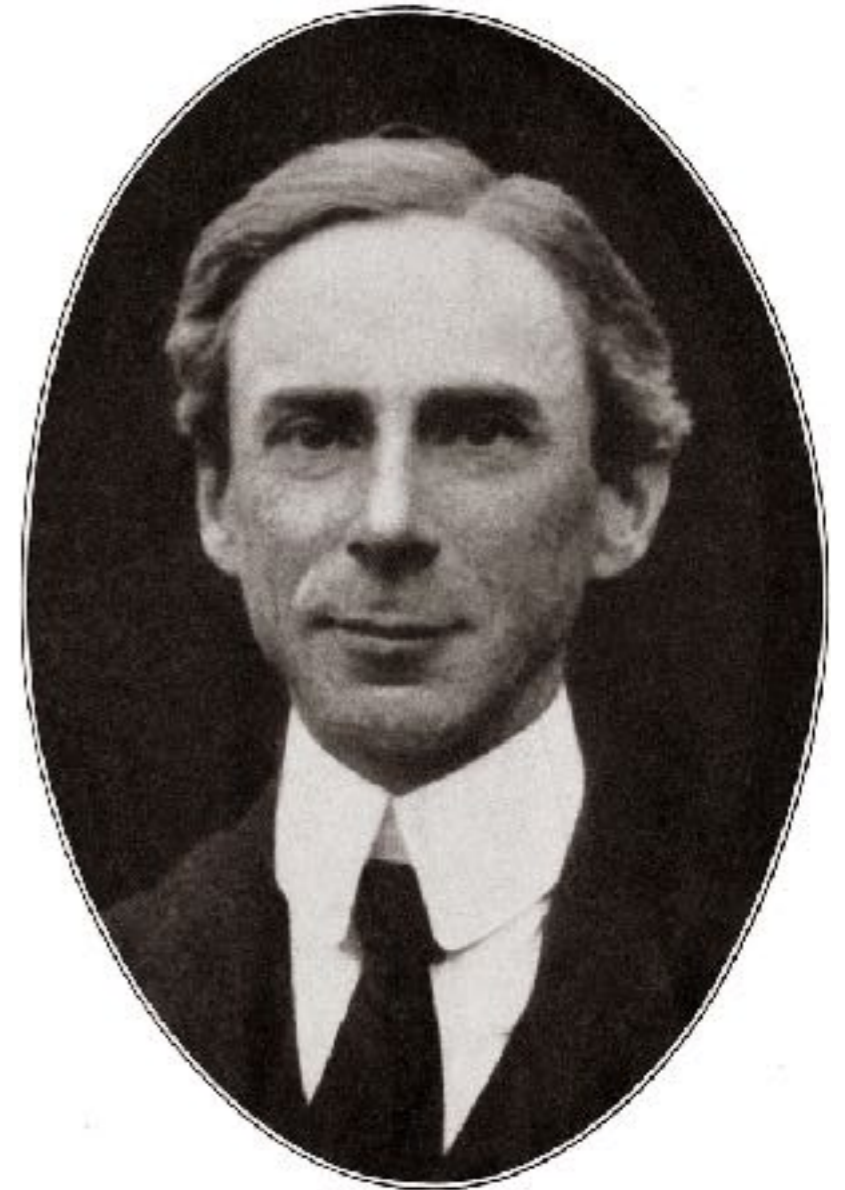
- Wiskundige en filosoof (in Kantiaanse traditie)
- Grondlegger van logicisme als antwoord op grondslagen crisis in de wiskunde (ontstaan o.a. door ontwikkeling van niet-Euclidische meetkunde)
- Doel: laten zien dat fundamentele wiskunde (m.n. rekenkunde) herleid kan worden tot zuivere logica (en dus, contra Kant, analytisch a priori is)
- Vernieuwing van de logica: analyse van meervoudig gekwantificeerde oordelen ('Elk tweetal niet parallelle lijnen hebben een punt gemeenschappelijk'); zelfstandige status van relaties; parallelisme tussen syntactische vorm en semantische interpretatie (compositionaliteit)
- Filosofisch belang: onderscheid grammaticale vorm – logische vorm; logische analyse als filosofisch instrument; betekenistheorie (onderscheid Sinn – Bedeutung)

Logica en filosofie: Russell

Bertrand Russell (1872 – 1970):

- Wiskundige en filosoof
- Betrokken bij logicisme; hoofdwerk daarin: Principia Mathematica (met Alfred Whitehead; 1910 – 1913)
- Daarnaast: werk op allerlei terreinen: zowel filosofisch (kentheorie, ontologie, ethiek, etc.), als maatschappelijk (pacifisme, onderwijshervorming, etc.)
- Voor Tractatus m.n. van belang: descriptietheorie als oplossing voor probleem van betekenis van niet-verwijzende termen; onderscheid logische vorm – grammaticale vorm

Logica, dagelijkse taal en filosofie

Diverse posities geïllustreerd in Frege's Begriffsschrift (1879)

Logica als *verbetering* van dagelijkse taal:

... Ik ervoer de ontoereikendheid van de taal als een obstakel. Hoe ingewikkeld de uitdrukkingen ook waren die ik bereid was te accepteren, naarmate de relaties complexer werden was ik minder en minder in staat om de precisie te bereiken die voor mijn doeleinden noodzakelijk is. Deze tekortkomingen leidden me tot het idee van mijn notatie.

Logica, dagelijkse taal en filosofie (2)

Logica als *alternatief* voor dagelijkse taal:

Ik geloof dat ik de relatie tussen mijn notatie en de dagelijkse taal het best duidelijk kan maken door die te vergelijken met de relatie tussen een microscoop en het oog. Vanwege de reikwijdte van het mogelijk gebruik en de flexibiliteit waarmee het zich kan aanpassen aan de meest uiteenlopende omstandigheden is het oog verreweg superieur aan de microscoop. Als een optisch instrument heeft het natuurlijk vele gebreken, die echter meestal onopgemerkt blijven al is het maar vanwege de intieme relatie met ons mentale leven. Maar zodra wetenschappelijke doeleinden scherpte en hoge resolutie vereisen, dan blijkt het oog onvolkomen. De microscoop, daarentegen, is perfect geschikt voor zulke doeleinden, maar dat is ook precies waarom het ongeschikt is voor andere.

Logica, dagelijkse taal en filosofie (3)

Logica als *hervorming* van dagelijkse taal:

Als het een van de taken van de filosofie de overheersing van het woord over de menselijke geest te breken door de misvattingen bloot te leggen betreffende de relaties tussen begrippen die door het gebruik van taal bijna onvermijdelijk ontstaan, en door het denken te bevrijden van datgene waarmee de uitdrukkingsmogelijkheden van de dagelijkse taal het opzadelen, dan kan mijn notatie, verder ontwikkeld voor deze doeleinden, een nuttig hulpmiddel worden voor de filosoof. Natuurlijk, ook mijn notatie zal er niet in slagen om ideeën in een zuivere vorm weer te geven, en dat is waarschijnlijk ook onvermijdelijk als ideeën in concrete vorm worden weergegeven; maar, aan de ene kant, kunnen we dan de discrepanties beperken tot die welke werkelijk onvermijdelijk en onschuldig zijn, terwijl, aan de andere kant, het feit dat deze van een volstrekt andere aard zijn dan die welke kenmerkend zijn voor de dagelijkse taal al een zekere bescherming zal bieden tegen de specifieke invloed die een bepaalde wijze van uitdrukken kan uitoefenen.

Context: taal & analyse in Wenen

Oostenrijk-Hongarije als 'cultuur van verborgenheid'

Voorbeelden van de tegencultuur:

- Kraus & 'Die Fackel': scheiding van feiten en waarden
- Mauthners sceptische taalkritiek:

Taal is slechts conventie, zoals de regel van een spel: hoe meer deelnemers, des te dwingender is het. Maar het vat de realiteit niet, noch kan het deze veranderen.

- Freud's psychoanalyse
- Loos, Mahler, Schönberg, Musil, ...

Tractatus: doel

Wittgenstein over het doel van de Tractatus:

De pointe van het boek is een ethische. Ik wilde ooit in het voorwoord een zin opnemen die er nu niet in staat maar die ik hier nu voor u neerschrijf omdat het wellicht voor u een sleutel kan zijn tot het werk. Wat ik wilde schrijven was dit: Mijn werk bestaat uit twee gedeelten: dat wat er nu ligt, en alles wat ik niet heb opgeschreven, en het is precies dit tweede deel dat belangrijk is. Mijn boek begrenst het domein van het ethische van binnenuit, als het ware, en ik ben ervan overtuigd dat alleen op die manier die grenzen kunnen worden bepaald. Kort gezegd, ik ben er van overtuigd dat waar vele anderen vandaag de dag maar wat aan kletsen, ik er in geslaagd ben in mijn boek alles op zijn plek te zetten door er over te zwijgen.

(Brief aan Ludwig Ficker, 1919)

Tractatus: van doel naar vereisten

De argumentatieve structuur van de Tractatus:

- Bepaling van de grens van het discursieve denken (argumentatie, bewijs, ...)
- Via: bepaling van de grens van wat betekenisvol kan worden gezegd (de 'talige wending')
- Vereist: algemene theorie van betekenis; geleverd: afbeeldingstheorie van betekenis
- Ingrediënten: algemene theorie over de structuur van de taal en over de structuur van de werkelijkheid
- Logica als uniek en absoluut kader

Tractatus: opbouw

De zeven hoofdstellingen van de Tractatus:

1. De wereld is alles dat het geval.
2. Wat het geval is – een feit – is het bestaan van standen van zaken.
3. Een logisch beeld van feiten is een gedachte.
4. Een gedachte is een betekenisvolle zin.
5. Een zin is een waarheidsfunctie van elementaire zinnen. (Een elementaire zin is een waarheidsfunctie van zichzelf.)
6. De algemene vorm van een waarheidsfunctie is $[\bar{p}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})]$
7. Over datgene waarover we niet kunnen spreken moeten we zwijgen.

Tractatus: resultaten (1)

Volgens Wittgenstein zelf (in het voorwoord):

Het boek behandelt de filosofische problemen, en laat zien – zoals mijn overtuiging is – dat de vraagstelling van deze problemen berust op een verkeerd begrip van de logica van onze taal.

[...]

De waarheid van de hier meegedeelde gedachten daarentegen komt mij onaantastbaar en definitief voor. Met andere woorden, ik ben van mening dat ik de problemen in essentie definitief heb opgelost. En als ik mij niet vergis, dan bestaat de waarde van dit werk ten tweede daarin dat het laat zien hoe weinig er tot stand is gebracht als de problemen zijn opgelost.

Tractatus: resultaten (2)

Vernieuwende kenmerken:

- De talige wending
- Het 'zeggen – tonen' onderscheid als methodisch beginsel
- Diverse logische vernieuwingen: waarheidstafels; transparante logische notatie; kritiek op axiomatische methode

Traditionele kenmerken:

- Monisme (absolutisme): één logica; één manier waarop taal betekenis heeft; absoluut onderscheid tussen wat betekenisvol is (het discursieve domein) en wat niet (het niet-discursieve domein)
- Subject-oriëntatie: fundamentele oppositie subject - wereld
- A priorisme en essentialisme: filosofie (logica) als niet-empirisch onderzoek naar de essentie van verschijnselen

Tractatus: resultaten (3)

Tractatus als manifest van de Wiener Kreis (logisch positivisme):

- Verwerping van traditionele metafysica; wetenschap als enige betrouwbare bron van empirische kennis
- Talige wending; nadruk op de rol van formele (logische) analyse
- Verificationistisch betekenisbegrip

Twee Wittgensteins

Traditioneel onderscheid:

- Wittgenstein 1:
Tractatus/logica/positivisme
- Wittgenstein 2:
Philosophische Untersuchungen/dagelijkse taal/'fenomenologie'

Twee Wittgensteins ?

Contrasten:

- Betekenis: afbeeldingstheorie vs. taalspelen
- Rol van de logica: metafysische fundering vs. een manier van kijken
- Monisme (absolutisme) vs. pluralisme (relativisme)

Maar ook veel overeenkomsten:

- Therapeutisch doel van de filosofie
- Verzet tegen scientisme
- Belang van ethiek/religie:

Ik ben geen religieus mens, maar ik kan niet anders dan elk probleem bekijken van een religieus standpunt.
(in gesprek met Drury)

Wittgensteins invloed

Geen 'school,' wel 'industrie': exegese & expansie

Invloed op uiteenlopende gebieden:

- taalfilosofie, kentheorie, metafysica (Kripke, McGinn, McDowell, Peacocke, Tomasello, ...)
- filosofie van de religie (Phillips, Hudson, Addis, ...)
- filosofie van de sociale wetenschap (Winch, Bourdieu, Schatzki, ...)
- wetenschapssociologie (Bloor, Collins, ...)
- filosofie van artificiële intelligentie (Dreyfus, Winograd, Anderson, ...)
- embodied / enacted cognition (Clark, Dourish, ...)
- filosofie van de wiskunde (Goodstein, Kielkopf, Marion (finitisme), Maddy (antropologie), ...)
- ...

Wittgenstein als inspiratie

Terry Eagleton (Introduction to Wittgenstein, 1993):

Frege is a philosopher's philosopher, Bertrand Russell every shopkeeper's image of the sage, and Sartre the media's idea of an intellectual; but Wittgenstein is the philosopher of poets and composers, playwrights and novelists, and snatches of his mighty Tractatus have even been set to music.

Beeldende kunst

Barnett Newman • John Latham • Jasper Johns • Joseph Kosuth • Bruce Nauman •
Tom Phillips • Ian Kiaer • Jan Estep, ...

Jan Estep, Searching for Ludwig Wittgenstein,
Thom Phillips, Wittgenstein's Dilemma, 2007
1999 Ian Kiaer, Wittgenstein project / Skjolden, 2003
Joseph Kosuth, No Number #6, 1991

Literatuur

Thomas Bernhard, Wittgenstein's Neffe, Ritter Dene Voss • David Egan, The Fly-Bottle • Terry Eagleton, Saints and Scholars • Iris Murdoch, Under the Net • Bruce Duffy, The World As I Found It • Alan Davies, Signage • Steve McCaffery, Evoba • Tom Mandel, Realism • Ron Silliman, The Chinese Notebook • Keith Waldrop, Water Marks • Rosmarie Waldrop, The Reproduction of Profiles • Ingeborg Bachmann, Malina • Michael Palmer, Notes for Echo Lake • Joan Reallack, Circumstantial Evidence • Jan Zwicky, Wittgenstein Elegies • Charles Bernstein, The Sophist • David Antin, The Idea of Poetry and the Poetry of Ideas • Johanna Drucker, Through Light and the Alphabet • Guy Davenport, Geography of the Imagination • Louis Zukofsky, Bottom • David Foster Wallace, The Broom of the System • E.L. Doctorow, City of God • Lucas Vandervost, Of Wittgenstein • David Markson, Wittgenstein's Mistress • ...

Muziek

John Cage (Charles Eliot Norton Lectures I-VI) • Laurie Anderson, Language is a Virus from Outer Space • Elizabeth Lutyen, Wittgenstein Motet • Michael Torke, Bright Blue Music • Dieter Kaufmann, Dialog mit Wittgenstein • Heiner Goebbels, Max Black • Anthony Powers, A Picture of the World • Toru Takemitsu, Stanza I • Tibor Szemzö, Tractatus • Peter Ruzicka, Fourth String Quartet • Salvatore Sciarrino, Un'immagine di Arpocrate • M.A. Numminen, Numminen Sings Wittgenstein • George Coates, Wittgenstein: On Mars • Sir Vent, Wittgenstein's Ladder • Balduin Sulzer, Tractatus logico-philosophicus. Eine musikalische Annäherung • Steve Reich, You Are (Variations), Proverb • ...

Film

Ira Schneider, *The Ghost of Wittgenstein* (1967) • Peter Forgacs, *Wittgenstein Tractatus* (1992) • Derek Jarman, *Wittgenstein* (1993)

Peter Forgács

Geboren 1950, Budapest, Hongarije

Beeldend kunstenaar, in het bijzonder bekend door zijn werk met 'found footage'

Belangrijk thema: Europa in het interbellum, WW2

Bekend werk:

Private Hungary series(14 delen, 1988 - 2002)
The Danube Exodus (1998)

Diverse onderscheidingen waaronder de Erasmus prijs in 2007

Zie verder: <http://www.forgacspeter.hu>

Over Forgács 'Tractatus essay':

Whitney Davis The world rewound: Peter Forgács's Wittgenstein Tractatus, in: Journal of Aesthetics and Art Criticism 64 (1):199–211 (2006)

Derek Jarman

Geboren 1942, Northwood UK

Overleden: 1994, London

Ontwerper, video-kunstenaar,
filmmaker

Bekende titels:

Sebastiane (1976)

Jubilee (1977)

The Tempest (1979)

Caravaggio (1986)

The Last of England (1988)

Edward II (1991)

Blue (1993)

Besluit: Wittgensteins ambigüiteit

Let me tell you a little story. There once was a young man who dreamt of reducing the world to pure logic. Because he was a very clever young man, he actually managed to do it. And when he'd finished his work, he stood back and admired it. It was beautiful. A world purged of imperfection and indeterminacy. Countless acres of gleaming ice stretching to the horizon. So the clever young man looked around at the world he had created, and decided to explore it. He took one step forward and fell flat on his back. You see, he had forgotten about friction. The ice was smooth and level and stainless, but you couldn't walk there. So the clever young man sat down and wept bitter tears. But as he grew into a wise old man, he came to understand that roughness and ambiguity aren't imperfections. They're what makes the world turn. He wanted to run and dance. And the words and things scattered upon this ground were all battered and tarnished and ambiguous, and the wise old man saw that that was the way things were. But something in him was still homesick for the ice, where everything was radiant and absolute and relentless. Though he had come to like the idea of the rough ground, he couldn't bring himself to live there. So now he was marooned between earth and ice, at home in neither. And this was the cause of all his grief.